

SIMON ATTILA

Magyarul a tárgyalóteremben

A magyar nyelv használata az első Csehszlovák
Köztársaság bíróságain

ATTILA SIMON

Hungarian in the Courtroom. The Use of the Hungarian Language in the Courts of the First Czechoslovak Republic

Keywords: Hungarian ethnic minority, Czechoslovakia 1918–1938, linguistic rights, courts of justice.

A nemzetközi és különösen a cseh és szlovák szakirodalomban, de a szélesebb érdeklődő közvéleményben is máig erősen él a masaryki állam demokráciájának mítosza. Ennek kialakulásában és továbbélésében az első Csehszlovák Köztársaság (1918–1938) kétségtelen kvalitásai mellett több más tényező is közrejátszott, közte a jól működő belső állami propaganda éppúgy, mint a csehszlovák állammal szemben túlságosan is jóindulatú nemzetközi sajtó (nem mellékesen ez utóbbit a csehszlovák külügyminisztérium különböző fondjain keresztül jelentős pénzekkel támogatták), de az is, hogy az 1945 utáni idők szemszögéből a két háború közötti Csehszlovákia még a kisebbségi lakosság számára is a boldog békeidőknek tűnt. S bár, mint minden mítosz, a masaryki demokrácia emléke is valós alapokra épült, ám az erre ráakódott idealizált kép oly mértékben elfedte a valóságot, hogy az szinte kizárt bármiféle önreflexiót, s különösen a cseh történeti irodalomban ma is kizárja azt. Az önreflexió egyedüli jelentkezése talán 1938-hoz köthető, amikor a köztársaság szétesésétől való félelemtől vezérelve az ún. nemzetiségi statútum által új alapokra kívánták helyezni Csehszlovákia nemzetiségi politikáját, ám akkor már megkésve, minden reális esély nélkül.¹ A statútum tartalma mindenesetre jól jelezte az előző évek csehszlovák kisebbségi politikájának adósságait, különösen azt, hogy Csehszlovákia – bármilyen különös is – korábban nem rendelkezett koherens nemzetiségi programmal.

Ennek hiányában Prágát a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezésében nem egy világos koncepció mozgatta, hanem sokkal inkább az a törekvés, hogy a soknyelvű és sokféleképpen szocializált régiókból összeillesztett állam túlélését biztosítsák.

1 A nemzetiségi statútumról lásd Nemeček 2010. és Simon 2010a.

Ennek eszközét pedig abban látták, hogy a nemzeti kisebbségek bármiféle autonómia-törekvéseit elutasítva a soknemzetiségű mozaikállamból egy egységes csehszlovák nemzetállamot gyúrjanak össze. Így lényegében a nemzetállam ideája volt az, amely a csehszlovák kormányzatok nemzetiségi politikáját meghatározta.

A csehszlovák állam demokratikus jellegéhez (amelynek alapját az 1920. február 29-én elfogadott 121/1920. számú alkotmánylevél jelentette) nem férhet kétség. Az alkotmány szellemében a köztársaság valamennyi polgárát – anyanyelvre és nemzetiségre való tekintet nélkül – egyenlő polgári és politikai jogok illették meg, miközben a köztársaság egyik fontos és a nemzetiségi lakosság számára is kiemelkedő jelentőségű vívmánya az általános és titkos választójog volt. A törvény előtti egyenlőség ellenére azonban – s ezt számos szubjektív, de egymástól független forrás igazolja – a magyarok sok esetben érezték azt, hogy a másodrendű polgár szerepébe kényszerülnek. Ennek a gyakorlatnak számos példáját nyújtotta a csehszlovák állam perszonális politikája (az állami pályák betöltése), a gazdasági protekcionizmusa vagy akár az emlékezetpolitikája (a nemzeti ünnepek és szimbólumok kérdése).²

A korabeli csehszlovák demokrácia hiányosságait leginkább a nemzeti kisebbségek mindennapjai, közte nyelvhasználati jogai érvényesülésének a problémái jelezték. A jelen tanulmányban a magyar nemzeti kisebbség szempontjából kíséreltem meg felvázolni a korabeli csehszlovák nyelvpolitikát, a dolgozat második részében külön foglalkozom a magyar nyelvnek a bíróságok előtti használatával és annak korlátaival.

Amikor az első Csehszlovák Köztársaság nyelvhasználati gyakorlatáról beszélünk, azt természetesen nem választhatjuk külön a csehszlovák demokrácia egészének működésétől, miközben a nemzetközi kisebbségvédelem szempontjaira is figyelemmel kell lennünk. A nemzeti kisebbségek nyelvi jogainak tekintetében a már említett alkotmánylevéllel azonos napon elfogadott 122/1920. számú nyelvtörvény jelentette az alapot, amely lényegében a saint-germaini nemzetközi kisebbségvédelmi szerződés ide vonatkozó rendelkezéseit vette át, bár néhány szempontból szűkítve azokat. Fontos azonban tudatosítani, hogy míg a nemzetközi kisebbségvédelmi szerződés előírta az azonos polgárjogokat és a törvény előtti egyenlőséget, a nyelvi jogok tekintetében nem beszélt azonos jogokról, csupán azt rögzítette, hogy „megfelelő mértékben” kell biztosítani a kisebbségek hivatalos nyelvhasználatát.³ Ez a jogi szempontból nem egészen szabatos formuláció pedig olyan különböző értelmezéseket tett lehetővé, amelyek a Csehszlovákiában élő kisebbségek nyelvi gyakorlatát is jelentős mértékben befolyásolták.

Ahogy az alkotmányt, úgy a nyelvtörvényt is a német és magyar képviselők nélkül összehívott ún. forradalmi nemzetgyűlés fogadta el, nem kis viták árán. A viták legfőbb tétjét azonban korántsem a nemzeti kisebbségek nyelvhasználati jogai, hanem sokkal inkább az ország hivatalos nyelvének meghatározásával összefüggő cseh-szlovák nyelvi viták rendezése jelentette.⁴

S bár a kisebbségek nyelvhasználati kérdését ugyan nem kísérték hasonló heves indulatok, ám e kérdésben is alapvetően két koncepció ütközött meg: míg az igazság-

2 Az első köztársaság nemzetiségi politikájának rövid értékelését lásd Simon 2010b, 59–63. p.

3 Erre a különbségre figyelmeztet Tóth 2012, 202. p.

4 Ezzel kapcsolatban lásd Pavlíček 1999, valamint Rychlík 1997, 79–84. p.

ügyi minisztérium köreiből származó elképzelések a kisebbségek nyelvi egyenjogúsága felé mutattak (Tóth 2012, 264. p.), addig befolyásos csehszlovák politikai körök úgy vélték, hogy a nem cseheket és szlovákokat csupán olyan mértékben illetik meg nyelvi jogok, amennyiben azok a Csehszlovák Köztársaság nemzetállami jellegét nem kérdőjelezi meg. Ez utóbbi értelmezést támasztotta alá a Legfelső Igazgatási Bíróság végzése is, amely kimondta, hogy „a nemzetállamnak jogában áll érvényesítenie saját nemzeti jellegét, s a kisebbségek nem támaszthatnak igényt arra, hogy mind nemzeti és főleg nyelvi szempontból minden tekintetben és teljes mértékben a csehszlovák nemzet tagjaival egyenlő jogokkal rendelkezzenek”.⁵

Ezen a csehszlovák politikai elit szinte teljes spektruma által támogatott megoldás mögött – mint J. Kučera is megállapítja – leginkább az húzódott meg, hogy a csehszlovák többség az államot saját tulajdonának tekintette, s fenntartotta magának a jogot, hogy az alapkérdésekben önhatalmúlag döntsön. Márpedig a nyelv kérdése, amelyet olyan külső jegyként értelmeztek, amely által Csehszlovákia nemzetállami jellegét mindennél jobban jelzi, ilyen kérdésnek számított. S ebben a tekintetben tkp. a csehszlovák elit köreiből nem is volt nagyobb vita. A többek között az államelnök T. G. Masaryk által képviselt mérsékelt és a Karel Kramář első kormányfő által vezetett radikálisok között csupán abban volt eltérés, hogy a „csehszlovák nyelv” dominanciáját milyen eszközökkel és formában biztosítsák. Kramář ezt az erő pozíciójából akarta megtenni, Masaryk viszont úgy, hogy minél kevésbé irritálják általa a kisebbségeket.⁶

A nyelvtörvény a valójában nem létező csehszlovák nyelvet államnyelvként és egyben a bíróságok, hivatalok, állami szervek hivatalos ügyintézési nyelveként határozta meg. Az államnyelv mellett azonban – bizonyos feltételekhez kötve – engedélyezte a nemzeti kisebbségek nyelvének hivatali használatát is. Míg azonban az államnyelv használata perszonális jognak számított (Tauchen 2008, 525. p.), kisebbségi nyelvek használata területi elv alapján, csak azokban a bírósági eljárásokban volt lehetséges, ahol legalább 20% azonos, nem csehszlovák nyelvű állampolgár lakott. A törvény paragrafusai szerint az ilyen eljárásokban a hivatalok kötelesek voltak a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgároktól saját nyelvükön írt beadványaikat elfogadni, s a választ azon a nyelven kiadni, valamint a hivatalos hirdetményeiket is a kisebbség nyelvén közzétenni. Az igazi gondot azonban az jelentette, hogy miközben számos tekintetben liberálisan rendezte a nemzeti kisebbségi nyelvek használatát (magánélet, sajtó, könyvkiadás terén), a hivatali nyelvhasználat esetében törvényesített bonyolult szabályrendszer viszonylag tág teret hagyott a kisebbségi nyelvhasználatot szűkíteni akaró értelmezéseknek.

A kisebbségi nyelvhasználat törvényi rendezésének igazi hiányosságát azonban a törvényhez kapcsolódó végrehajtó rendelkezések késedelmes elfogadása, illetve jellege okozta. Az 1926-ban, egy meglehetősen bonyolult belpolitikai helyzetben elfogadott 17/1926. sz. kormányrendelet⁷ ugyanis a nacionalista nemzeti demokrata párt felé tett

5 Idézi Kučera 1999, 604. p.

6 Uo. 605. p.

7 Vláštní nařízení ze dne 3. února 1926, jímž se provádí ústavní zákon jazykový pro obor ministerstev vnitra, spravedlnosti, financí, průmyslu, obchodu a živností, veřejných prací a veřejné-

gesztusként a nyelvtörvényben a nemzeti kisebbségek számára megfogalmazott jogok szűkítő jellegű értelmezését juttatta érvényre (Petráš 2009, 204. p.). Ezt a véleményt egy 1937-es bizalmas kormányanyag is megerősíti, amely szerint mire a nyelvtörvény végrehajtó rendelete megszületett, addigra már egy olyan gyakorlat honosodott meg a szlovákiai közigazgatásban, amely a kisebbségi jogok esetében az érvényes törvények restriktív értelmezésén alapult.

Az igazi kérdés persze az, hogyan nyilvánult meg a nyelvtörvény a gyakorlatban, s milyen nyelvi jogokkal élhetett a szlovákiai magyarság. A kép ebből a szempontból is felemás, hiszen abban, hogy a korabeli szlovákiai magyar polgár a szóbeli hivatali ügyintézésben majdnem maradéktalanul használni tudta anyanyelvét, az nem feltétlenül a törvény szellemének köszönhető, hanem a hivatali apparátus nyelvi kompetenciáinak. Ám az írásos ügyintézésben már korántsem volt ennyire kedvező a helyzet. A magyar nyelven írott beadványokat ugyan elfogadták, de általában ezekre is szlovák nyelven válaszoltak, a járási hivatalok a magyar többségű falvakkal is szlovákul leveleztek, az anyakönyvi kivonatokat az előírásokkal ellentétben még a színmagyar településeken is csak államnyelven adták ki. S nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a kormányzat a közigazgatási határok céltudatos módosításával több régióban is olyan változásokat idézett elő az egyes bírósági járások nemzetiségi összetételében, amelyek szűkítették a 20%-os nyelvhasználati jog érvényesítésének lehetőségeit.

Összességében elmondható, hogy a nyelvi jogok a csehszlovák kisebbségi jogok leggyengébb, legkevesbé kielégítő része volt, amelyet már saját korában is számos bíráló ért – és nem csak a kisebbségek részéről. Meglehetősen kritikusan nyilatkozott róluk többek között Emil Stodola szlovák politikus is, aki az 1936-ban a nyelvtörvényről és a kisebbségi jogokról írt könyvben jogosnak minősítette a nemzetiségi panaszok egy részét (Stodola 1936).⁸ Különösen azt a gyakorlatot bírálta, miszerint a postai és vasúti feliratok csak államnyelvűek voltak, a bíróságok nem adták ki a végzéseket magyar nyelven, az anyakönyveket pedig még a magyar falvakban is csak államnyelven lehetett vezetni.⁹

A következőkben a nyelvi jogok általános vizsgálata helyett csupán egy területre szűkítve a figyelmemet, arról kívánok képet adni, milyen lehetőségek mutatkoztak a magyar nyelv használatára a bíróságokon, s hogyan is működött, pontosabban nem működött ez a gyakorlatban.

Ha a kisebbségi nyelvek, közte a magyar nyelv bírósági nyelvhasználatának a lehetőségeit vizsgáljuk, ki lehet jelenteni, hogy az ezzel kapcsolatos problémák döntő része abból fakadt, hogy az 1920-as alkotmánylevél 2. paragrafusára csupán felszínesen ren-

ho zdravotnictví a tělesné výchovy, pro veřejné korporace, podléhající těmto ministerstvům v republice Československé, jakož i pro úřady místní samosprávy. čl. 60. <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=4091&Section=1&IdPara=1&ParaC=217/1926> Sb.

8 Stodola bírálataival foglalkozik Roguľová, Jaroslava 2013, 145–146. p.

9 Stodola könyvéből részleteket közöl a *Magyar Újság*, 1937. január 24. 6. p. Valamint *Prágai Magyar Hírlap (PMH)*, 1937. március 7. 4. p.

dezte a bírósági nyelvhasználat kérdését: kimondta ugyan, hogy azok a bíróságok, amelyek hatáskörében a kisebbségi lakosság aránya meghaladja a 20%-ot, kötelesek az adott nemzeti kisebbséghez tartozó személyektől elfogadni a kisebbségi nyelven benyújtott beadványokat és egyben kötelesek ezen ügyfelek számára a kisebbség nyelvén is kiadni a határozatot.¹⁰ Annak a kérdését azonban, hogy mikor folyhat egy tárgyalás a kisebbség nyelvén is vagy kizárólagosan azon, illetve hogy az ügyészség milyen nyelven köteles a vádiratot megfogalmazni, a később kiadandó végrehajtó rendelkezésekre bízta a törvény, amely rendelkezések, mint ismeretes, éveket késtek, s akkor sem a kisebbségek elvárásainak megfelelően rendezték ezt a kérdést. Ez az „ex lex helyzet” pedig annak ellenére is bizonytalanságot okozott, hogy Jiří Hausmann, a Legfelső Bíróság tanácsosa (későbbi igazságügy-miniszter) a nyelvtörvénynek a kisebbségi lakosság számára kedvező értelmezését támogatta, s egyebek között egy Kassán elhangzott előadásában is kijelentette, hogy a vegyes lakosságú járásokban az ügyészség a magyar nyelvű vádlott ellen köteles lesz magyar nyelvű vádiratot benyújtani.¹¹ A bírósági gyakorlat ugyanis nem az ő értelmezését igazolta.

A végrehajtó rendelkezés hiánya egyrészt az állampolgárok, de a bíróságok részéről is bizonytalansághoz és ennek következtében egymástól eltérő joggyakorlathoz vezetett, s így nemcsak a szudétanémet és a magyar vidék nyelvhasználati gyakorlatában mutatkoztak különbségek (az előbbi javára), hanem Dél-Szlovákia egyes régiói között is. Feltehetően ez motiválta az igazságügyi tárcát, amely már 1920 végére kidolgozott egy a saját reszortját érintő rendeletet, majd a kormány javaslatára a pénzügyi, a belügyi, a közmunkaügyi, és az egészségügyi tárcával kiegészülve egy közös végrehajtó rendeletet is elkészített. Ezt azonban politikai okokból gyorsan ad acta tették.¹²

1922-ben azonban az igazságügy-minisztérium – amely továbbra is komoly problémaként érezte a végrehajtó rendelkezése hiányát – azt javasolta, hogy ha közös tárcaközi rendelet elfogadására nincs akarat, akkor legalább a bírósági nyelvhasználat kerüljön szabályozásra. A külön rendelet szükségességét a bíróságok iránti bizalom megerősítésével indokolták: „A bíróságok különleges helyzete szükségessé teszi, hogy azok a lakosság – különösen a nemzetiségi kisebbségekhez tartozókat – teljes bizalmát élvezzék, teljesen a pártok fölött álljanak és szigorúan védelmezzék mindkét fél és minden érintett jogait...”¹³ A többi tárca, különösen a külügyi és a belügyi azonban az igazságügyi tárcára vonatkozó külön végrehajtó rendelet kiadását elutasította, s így a végrehajtó rendelkezés témája, politikai akarat hiányában ismét – évekre – a süllyesztőbe került.

A végrehajtó rendelet kiadását szorgalmazták egy 1923 májusában a miniszterelnökhöz írt beadványukban az ellenzéki magyar politikai erők is. Javaslatuk okát pedig

10 Zákon ze dne 29.2.1920 podle & 129 ústavní listiny, jimž s stanoví zásady jazykového práva v Republice Československé. <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1703&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

11 *Híradó*, 1920. december 14. 7. p.

12 Národní archiv České republiky, Praha (NA ČR), fond Ministerstvo spravedlnosti (f. MS), karton (k.) 498.

13 Uo.

abban nevezték meg, hogy a bíróságok gyakorlata, végrehajtó rendelkezések hiányában, ellentmond a törvény szellemének, s számos tekintetben sérti azt.¹⁴ Így a bíróságok vegyes területeken is olyanokat alkalmaznak, akik nem beszélik a magyar nyelvet, a vádiratokat és határozatokat csak államnyelven adják ki, s a törvényt a legtöbb helyen úgy értelmezik, hogy csak a beadvány nyelve lehet a magyar, de a tárgyalásé nem.

Az igazságügy-minisztérium becsületére legyen mondva, hogy a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásában mutatkozó hiányosságokat ők maguk is észlelték, s leginkább a bíróságok alkalmazottainak túlterheltségével magyarázták. Interpretációjuk szerint ugyanis arra, hogy az amúgy államnyelven kiadott végzéseket stb. magyar nyelven is kiadják, sem energiájuk nincs, sem pedig elégséges számú megfelelő nyelvi kompetenciával bírót alkalmazottjuk. Ezért megoldásként azt javasolták, hogy bizonyos bírósági eljárásokban el kell tekinteni a kétnyelvűségtől, s ha a feltételek adottak, akkor csupán az adott nemzetiség nyelvén történjen a tárgyalás és a határozatok kiadása is.¹⁵ A szemmel láthatóan meglepően liberálisnak tűnő, de az adott korban logikus javaslat azonban nem aratott általános tetszést. A kormány ezért egyrészt tárcaközi konzultációt kezdett róla, másrészt kikérték a magyarok által lakott táblabíróságok véleményét is. Ennek során a kassai táblabíróság lényegében elutasította a felvetést, a pozsonyi azonban bizonyos feltételekkel támogatta azt, sőt meg is nevezte, mely eljárásokban tudná elképzelni a kizárólagos magyar nyelvű ügyintézését.¹⁶ Feltételként azonban azt szabta, hogy csak az olyan peres ügyekben lehessen a magyar a tárgyalás és a végzések kizárólagos nyelve, amelyekben mindkét fél magyar anyanyelvű.

Még inkább negatív véleménnyel zárult az a politikai konzultáció és tárcaközi véleményezés, amelyet a javaslatot eleve következtetlennak tartó kormány indított, hiszen a megszólított minisztériumok elutasították az igazságügy-minisztérium javaslatát. Mindezek alapján a kormány ismét csak arra a döntésre jutott, hogy a beterjesztett javaslat nem időszerű, s a nemzetiségek hivatali nyelvhasználatnak kérdését egy általános végrehajtó rendelkezés kiadásával kell majd megoldani, amely, mint már jeleztük, csupán 1926-an látott napvilágot, s abban sem volt sok köszönet.

A nyelvtörvénnyel szembeni fentebb már említett kifogásoknál beszédesebbek azok a konkrét esetek, amelyek azt a jól ismert bölcsességet igazolják, miszerint a puding próbája az evés. Az első ilyen, egy nagy visszhangot kiváltó eset, Esterházy János nővérének, Esterházy Lujzának a pere. Az akkor 24 éves grófnőt 1923. december 4-én tartóztatták le, és idegen állam részére való kémkedéssel¹⁷ és a köztársaság védelméről szóló törvény többrendbeli megsértésével vádolták meg.¹⁸ Ügyét első fokon a nyitrai törvényszék tárgyalta, amely 1924 decemberében bűnösnek mondta ki a grófnőt és egyévi börtönbüntetésre,

14 *Híradó*, 1923. május 31. 1. p.

15 NA ČR, f. MS, k. 498, 1. cs.

16 A Komáromi, a Dunaszerdahelyi, a Párkányi, az Ógyallai járást említették, amelyek területén az 1921-es népszámlálás alapján a magyar lakosság aránya elérte a 90%-ot.

17 Az Esterházy Lujza elleni vád egyik alapját a királypuccs idején Ostenburg Gyulával folytatott levelezése jelentette. Vö. Molnár 2014, 5–7. p.

18 *Híradó*, 1923. december 11. 3. p. és 13. 3. p.

valamint 20 ezer korona bírság megfizetésére ítélte. A nyelv kérdése már ezen a tárgyaláson is előkerült, hiszen Esterházy az ülést vezető bíró elutasító magatartása ellenére is ragaszkodott ahhoz, hogy magyar nyelven válaszoljon a kérdésekre.¹⁹ A vádlott fellebbezését követően a pozsonyi ítélőtábla elé került az ügy, ahol a Karel Drbohlav vezette háromtagú bírói testület tárgyalta, az ügyészség részéről pedig František Stivař fogalmazta meg a vádat. Esterházy Lujzát Jabloniczky János pozsonyi ügyvéd, az Országos Keresztényszocialista Párt nemzetgyűlési képviselője védte. A per, amelyben a vádlott, lévén magyar és a per, lévén egy olyan bíróságon zajlott, ahol a magyarság számaránya megfelelt a megkövetelt 20%-nak, a törvény egyik értelmezése szerint akár magyar nyelven is folyhatott volna, ám nem így történt: az előadó ugyanis a nyitrai ítéletet és annak indoklását államnyelven, az ügyész a vádiratot szintén államnyelven olvasta fel, s államnyelven vezette a tárgyalást a főbíró is. Jabloniczky viszont magyarul mondta el mintegy egyórás védőbeszédét.²⁰ Ezt ugyan Drbohlav egyszer félbeszakította, s arra hivatkozva, hogy a 3 bíróból csupán az egyik ért magyarul, a másik kettő (beleértve saját magát is) viszont nem, ilyen hosszú szöveget pedig a magyarul értő bíró nem tud a társainak lefordítani, a védőbeszéd lerövidítését kérte. Jabloniczky azonban ragaszkodott a törvényben garantált jogához és nem tett eleget ennek a kérésnek. A bíróság ezt követően jóváhagyta az első fokú ítéletet.

Az ügyvéd, kihasználva a lehetőséget, semmisségi panaszt nyújtott be az ítélet ellen a brünni székhelyű Legfelső Bírósághoz. Beadványában az ítélet megsemmisítését és az ügy újratárgyalását kérte, amit azzal indokolt, hogy csupán az ítélőtábla egyik tagja tudott magyarul, a másik kettő nem, így mintha ott sem lettek volna. Vagyis a bíróság de jure nem volt teljes.²¹ Ám a Legfelső Bíróság 1925. július 15-én elutasította a panaszt és helybenhagyta a korábbi ítéleteket.²²

A fenti ügy kapcsán a szlovenszkoji magyar sajtóban is vita bontakozott ki arról, hogy megfelelően járt-e el az ügyvéd, amikor ilyen körülmények közepette kizárólag magyar nyelven védte a vádlottat. Igaz, a vita némileg politikailag is motivált volt, hiszen legfőképp Jabloniczky és Lelley Jenő között folyt, ők pedig akkor már az OKP-n belüli két egymással élesen szembenálló szárnyhoz tartoztak.²³ A vitában Lelley azt az álláspontot képviselte, miszerint az ügyfél érdekében a védőnek inkább az államnyelvet kell használnia: „az jobb magyar-e, aki a magyarul nem értő bíróság előtt magyar honfitársát juszit is, csupa elvből magyarul védi és azt becsukják, vagy az, aki a cseh bírakat az általuk értett tót nyelven meggyőzi...” Ezzel szemben Jabloniczky szerint az ügyvédnek ragaszkodnia kell a nyelvtörvényben garantált jogokhoz, s a megalkuvás ez esetben akkor sem lett volna kifizetődő, és ha „maga aranyházájú szent János hamisítatlan csehszlovák nyelven védte volna” Esterházy Lujzát, a fiatal nőt akkor is elítélik.²⁴

19 *PMH*, 1924. december 16. 3. p.

20 *Híradó*, 1925. március 17. 3–4. p.

21 *Híradó*, 1925. március 22. 5. p.

22 Az ítéletet követően Esterházy Lujza bevonult a nyitrai fogházba, ahonnan 1926 februárjában szabadult.

23 Lelleyt nem sokkal később le is váltották a párt éléről.

24 *Híradó*, 1925. április 12. p.

Bár az egyes járásbíróóságok gyakorlatában különbségek mutathatók ki, mint a fenti eset is mutatta, a húszas évek közepére az a gyakorlat alakult ki, hogy mivel a törvények nem biztosították, hogy az esküdtek és a bíró értsen a törvény által amúgy engedélyezett kisebbségi nyelven, ezért a bírósági tárgyalások még a magyar felek esetében is jórészt államnyelven zajlottak, leginkább csak a védőbeszéd vagy annak egy része hangzott el magyarul. Ez alól kivételt az jelentett, ha mindkét fél magyar nyelvű volt: ilyenkor a tárgyalás nagyrészt magyar nyelven zajlott, mint ahogy több olyan bűnperről is tudunk, amely esetében a vádlott magyar nemzetiségére való tekintettel a bírósági tárgyalás teljes egészében vagy nagyrészt magyar nyelven zajlott. Mint annak a gyilkossággal vádolt csallóközi vádlottnak az esetében, akinek az ügyét 1937-ben a pozsonyi kerületi bíróság tárgyalta.²⁵ Mivel a magyar nemzetiségű vádlott ügyvédje kérte a magyar nyelvű tárgyalást, s az esküdtek közül valamennyien értettek magyarul, a bíróság eleget tett ennek: így Gejza Okályi magyar nyelven vezette a tárgyalást, s részben magyarul hangzott el dr. Kostka szájából a vádirat is, sőt a tanúk, köztük a nyomozást vezető őrmester is magyarul tettek vallomást. Igaz, ez Vida István vádlotton nem segített, őt a testvére meggyilkolásáért 2 évi börtönbüntetésre ítélték.

Hasonló módon teljes egészében magyar nyelven zajlott azoknak a szepsi cigányoknak a bírósági tárgyalása, akiket 1929-ben többszörös gyilkosság vádjával fogtak perbe, s akik ellen még az emberevés (!) vádja is megfogalmazódott. A kassai kerületi bíróságon lezajlott per esetében mind az esküdteket, mind pedig a bírói tanácsot úgy választották ki, hogy azok értsenek magyarul. Igaz, a *Prágai Magyar Hírlap* kommentárja szerint Kassán ez egyedi esetnek számított, s csupán annak volt köszönhető, hogy a tárgyaláson nagy számban megjelenő külföldi újságíró előtt dokumentálhassák a kisebbségi jogok betartását.²⁶

Mint ismeretes, a kisebbségi nyelv használatának joga az ügyfél, és sohasem annak jogi képviselőjének a nemzetiségétől függött. Csakhogy az érintett személyek nemzetiségének a megállapítása nem volt mindig egyszerű, s ez olykor fennakadásokhoz vezetett. Mint annak a kassai gyilkossági ügynek az esetében, amelyet 1923-ban tárgyaltak a kassai táblabíróságon, s amelyben három személy ellen emeltek vádat. A három vádlott védelmét dr. Gádor Géza kassai ügyvéd vállalta.²⁷ Csakhogy mivel a kihallgatás során a három vádlottból kettő szlovák nemzetiségűnek vallotta magát, s ezen a nyelven tett vallomást, a bíróság azonnal jelezte, hogy a tárgyaláson Gádor a két vádlott esetében csak az államnyelvet használhatja. Ez azonban a szlovákul nem beszélő ügyvéd számára problémát jelentett, így csupán a magyar nemzetiségű vádlott ügyét vállalta el. A tárgyalás első napján azonban váratlan fordulatként a korábban szlovákul vallomást tevő két vádlott magyarnak vallotta magát, s azt állították, nem tudnak megfelelő szinten szlovákul, ami hosszadalmas huzavonához vezetett. A bíró végül ugyan engedélyezte, hogy a két vádlott magyarul tegyen vallomást, ám védelmüket, a Gádor helyett az ügybe belépett új ügyvéd csak szlovákul láthatta el.

25 *PMH*, 1937. március 6. 6. p.

26 *PMH*, 1929. május 22. 5. p.

27 *NA ČR*, f. MS, k. 808.

Mint ahogy vitára adhatott okot a jogi személyek nyelvi besorolása is, amelyet általában az általuk a hatósághoz intézett beadvány nyelve alapján határozták meg. A szlovák nyelvű beadványok szerzőit a csehszlovák nemzethez, a magyar nyelvű beadványok szerzőit a magyar nyelvi közösséghez tartozónak könyvelték el. Hacsak a hatóságoknak nem támadtak kétségei. Mint a többségében magyar ügyfelekkel bíró Dunabank dunaszerdahelyi fiókja esetében, amikor az magyar nyelven tett feljelentést egyik ügyfele ellen a dunaszerdahelyi járásbírószágon.²⁸ A járásbírószágon azonban arra hivatkozva, hogy a bank cégbejegyzése szlovák nyelven történt meg, s így nem teljesül a nyelvi hovatartozás kritériuma, visszautasította a magyar nyelvű beadvány elfogadását. A bank jogi képviselője hiába hivatkozott arra, hogy bár a cégbejegyzés szlovák nyelvű (hiszen azt követelték meg a hatóságok), de a bank belső tárgyalási nyelve a magyar – ez a pozsonyi kerületi bíróság számára nem bizonyult eléggé erős érveknek, s így jóváhagyták a dunaszerdahelyi járásbírószágon az ítéletét, amellyel az elutasította a magyar nyelvű beadvány elfogadását.

A fenti példák is jelzik, hogy a jó szándék mellett a nyelvtörvény következetes bírósági alkalmazásának leginkább a személyes feltételek hiánya állított gátat, hiszen a bíróságokat senki nem kötelezhette, hogy az érintett járásokban csak magyarul tudó személyeket alkalmazzanak. Ezt a gyakorlatot bírálta a prágai nemzetgyűlés szenátusában, 1927 decemberében elmondott beszédében a Magyar Nemzeti Párt rimaszombati képviselője, Törköly József is, akinek az adatai szerint 2770 bíróból csupán 118 volt magyar nemzetiségű.²⁹

De hasonló bírálatot fogalmaztak meg a kormány által támogatott magyar aktivisták is. A Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt magyar szekciójának az 1937-ben megfogalmazott beadványában a következő olvasható: „a bíróságok ugyan elfogadnak magyar nyelvű beadványokat, s az ellen sem tesznek kifogást, ha a felek, illetve jogi képviselők magyar nyelven teszik meg előterjesztéseiket, ám ezt általában csak a szenátus egy tagja érti, mivel a többi nem beszél magyarul. (...) Amikor pedig az egyik fél (ügyvéd) államnyelven lép fel a másik fél (ügyvéd) ellen, amely magyar nyelvet használ, az történik, hogy az államnyelvet használó fél érvelését a szenátus minden tagja megérti, míg a magyar nyelvet használóét csupán egyetlen bíró, ami olyan előnyhöz juttatja az államnyelvet használót, amelyet fölösleges részletezni.”³⁰

A Törköly által a bírák nemzetiségére vonatkozó számokat az azért árnyalhatja, hogy mint minden más állami munkahelyen, a bíróságokon is sok ténylegesen magyar anyanyelvű, de magát ilyen vagy olyan okokból csehszlováknak valló személy dolgozhatott. Illetve ezenfelül olyan szlovákok is, akik értettek és valamilyen szinten beszéltek magyarul. Nyilvánvaló azonban, hogy az ő nyelvi kompetenciáik csupán szóbeli ügyintézésre voltak elegendőek, írásbelihez már nem. Ezt támasztja alá a szociáldemokraták memorandumával kapcsolatban az igazságügy-minisztériumban kidolgozott elemzés is, amelyet bár némi óvatossággal kell kezelni, de amely – mivel belső használatra készült – viszonylag jól tükrözheti a valóságot. Eszerint ugyanis a dunaszerdahelyi

28 Uo.

29 *PMH*, 1927. december 18. 5. p.

30 NA ČR, f. MS, k. 498, 3. cs.

járásbíróságon vagy a komáromi kerületi bíróságon az összes bíró tudott magyarul, s magyar ügyfelek esetén a pozsonyi kerületi bíróság is úgy állította össze a szenátust, hogy abban mindig legyen két magyarul tudó bíró.³¹

Mindenesetre a magyar nyelv bírósági használatának gyakorlatában a korszak végéig nagyobb változás nem történt, s ha összevetjük azt a két memorandumot, amelyet a korszak végén a magyarság nyelvi jogainak ügyében az ellenzéki, illetve az aktívista magyar pártok a kormánynak benyújtottak,³² akkor a bíróságok nyelvhasználatát illető fő kifogásokat így lehetne összegezni: a magyar nyelvterület bíróságain nincs elegendő magyarul tudó alkalmazott, a bíróságok az idézéseket és végzéseket csak államnyelven küldik ki, a vádiratot csak államnyelven ismertetik, nem használnak kétnyelvű úrlapokat, s általában a tárgyalásokon csak a legkritikábilis esetben lehet a magyart tárgyalási nyelvként használni.

A memorandumokban foglaltak megalapozottságát már önmagában az a tény is jelzi, hogy a kormányhoz mindig is lojális aktivisták is számos kifogással éltek. Még inkább beszédes azonban a memorandumokkal kapcsolatban kidolgozott kormányzati elemzés, amely – főleg ellenzéki beadvány esetében – számos kifogásolt mozzanatot túlzásnak minősít ugyan, ám alapvetően beismeri a hiányosságokat, megállapítja, hogy „Szlovákia magyar járásaiban tényleg vannak olyan bíróságok, amelyek nem követik pontosan a nyelvtörvény s a nyelvi végrehajtó rendelet előírásait. Részben azzal, hogy az alkalmazottaik közül nem mindenki bírja a magyar nyelvet, részben azért, hogy csupán egynyelvűen ügyintéznék: a telekkönyvi bejegyzéseket a legtöbbször csak államnyelven írják be, és csak ezen a nyelven bocsátják ki a végzéseket és ítéleteket.”³³

Ám a magyar pártok memorandumának egyes vádjaira adott tételes válaszokból az is kiderül, hogy a hiányosságok okait nem feltétlenül csak a magyar nyelvet beszélő bírósági alkalmazottak hiánya okozta. A magyar nyelvhasználat ugyanis nem csupán ott szenvedett csorbát, ahol nem volt elegendő magyarul tudó bíró (pl. a pozsonyi kerületi bíróságon, ahol csak egy személy beszélt a magyart), de az olyan járásbíróságokon is, mint a dunaszerdahelyi és a komáromi, ahol a bíróságok közlése szerint minden bíró tudott valamilyen szinten magyarul.³⁴ Ám – s ezt maga a minisztériumi elemzés ismeri el – ezeken a bíróságokon a legtöbb esetben mégis csak államnyelven vezették a jegyzőkönyveket, csak államnyelven küldték ki az idézéseket, s a vádiratot is legtöbb esetben csak államnyelven olvasták fel. Mindezt pedig elsősorban azzal indokolták, hogy a magyar ügyfelek nem kérték a magyar nyelv használatát, s hogy kapacitási okokból nincs lehetőség a kétnyelvűség betartására.

Erre a gyakorlatra világított rá az az Esterházy Jánosnak és társainak 1938 márciusában az igazságügy-miniszternek címzett interpellációja, amely több konkrét esetet jelölt meg, amely során a komáromi járásbíróság kizárólag csupán államnyelven küldte

31 NA ČR, f. MS, k. 498, 3. cs.

32 Az Egyesült Magyar Párt memorandumát lásd: NA ČR, f. Předsednictvo ministerské rady (PMR), k. 575, 4648/1937. A szociáldemokraták memorandumuma NA ČR, f. MS, k. 498, 3. cs.

33 NA ČR, f. MS, k. 498, 3. cs.

34 Uo.

ki a végzéseit a nyilvánvalóan magyar nyelvű ügyfeleknek.³⁵ Az interpelláció nyomán indított kivizsgálás igazolta Esterházy vádjait, hiszen a jelzett ügyekben ugyan kizárólag magyar nyelvű beadványok érkeztek a járásbíróshoz, amely azonban kizárólag szlovák nyelven válaszolt azokra. A belső vizsgálat során az is kiderült, hogy ez nem a bírósági alkalmazottak magyar nyelvismeretének a hiányából, hanem sokkal inkább abból a törvényellenes, ám hallgatólagosan elfogadott bírósági gyakorlatból eredt, hogy ha az ügyfél külön nem kéri a magyar nyelvű határozatok kiadását, akkor azt csak államnyelven postázzák neki. Az indoklás pedig ezúttal is az volt, hogy a bíróságoknak nincs elegendő kapacitásuk a kétnyelvű ügyintézésre.

Mint a fentiekből is kiderül, a magyar nyelvnek a bíróságokon való használata az első Csehszlovák Köztársaság idején számos akadályba ütközött, amit maga a kormányzat is kénytelen volt észlelni. Igaz, ők elsősorban a magyarul beszélő bírósági alkalmazottak hiányával, illetve egyéb szubjektív tényezőkkel magyarázták ezt, s mint az Egyesült Magyar Párt memorandumára adott válaszból is kiderül, úgy vélték, hogy a nyelvi gondok nagy része a „nyelvtörvény és végrehajtó rendelkezései megfelelő alkalmazása esetén tárgyalanná válna”.³⁶ Ám ebben tévedtek, hiszen a nyelvhasználati gondok jórészt magából a törvény következetlenségeiből fakadtak, különösen abból, hogy az még a nemzetiségi lakosság által lakott járásokban sem követelte meg az állami alkalmazottaktól az adott kisebbség nyelvének ismeretét, miközben a törvény be nem tartását semmilyen módon nem szankcionálta.

Miközben tehát a nemzeti kisebbségek nyelvi jogainak érvényesítése a csehszlovák demokrácia egyik legrosszabbul teljesítő része volt, a magyar közösség ebben a tekintetben is a szudétánémetek mögött járt. És ezt nemcsak a korabeli magyar érdekképviselet látta, hanem az igazságügy-minisztérium is: „a szlovákiai és kárpátaljai közigazgatás bizonyos területein a kisebbségi nyelvi jogok nincsenek olyan mértékben érvényesítve, mint a történelmi országrészekben.”³⁷ Ennek okait lehet keresni a szlovákiai magyar politika és a fölötte védhatalmat vállaló Magyarország gyenge pozíciójában, lehet keresni magukban a szlovákiai magyarokban, akik nem voltak következetesek jogaik érvényesítésében, ám abban, hogy a nyelvhasználat terén nem volt egyenlőség Csehszlovákia különböző anyanyelvű polgárai között, és még az amúgy sem túl jó törvények sem voltak betartva, mindenekelett az állam, pontosabban a mindenkori csehszlovák kormányzatok voltak a felelősek. S ez egy újabb érv arra, hogy végre fel kellene már hagyni a masaryki demokrácia idealizálásával.

35 NA ČR, f. MS, k. 808, 24453/1938.

36 NA ČR, f. PMR, k. 575, 858/1937.

37 NA ČR, f. PMR, k. 575, 4648/1937.

Irodalom

Híradó, 1920, 1924, 1925

Magyar Újság, 1937

Prágai Magyar Hírlap, 1924, 1927, 1929, 1937

Kučera, Jaroslav 1999. Koncepcie národného štátu Čechů a Slováků a jeho realita v životě první republiky. In Valenta, Jaroslav, Voráček, Emil, Harna, Josef (red.): *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Díl 2*. Praha, Historický ústav AV ČR, 602–610. p.

Molnár Imre (szerk.) 2014. Esterházy Lujza: *Sorskérdések margójára. Tanulmányok, cikkek, dokumentumok*. Méry Ratio Kiadó–Pro Minoritate Alapítvány, 2014.

Nemeček, Jan 2010. Národnostní statut a snahy o řešení minoritní otázky ve třicátých letech. In *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě*. Sv. 1. Praha, 2010, 575–594. p.

Pavlíček, Václav 1999. K ústavním aspektům práv menšin po vzniku Československa. In *Československo 1918–1938*. Valenta, Jaroslav, Voráček, Emil, Harna, Josef (red.): *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Díl 2*. Praha, Historický ústav AV ČR, 1999, 594–601. p.

Petráš, René 2009. *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha, Karolinum, 2009.

Roguľová, Jaroslava 2013. *Slovenská národná strana 1918–1938*. Bratislava, Kalligram, 2013.

Rychlík, Jan 1997. *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava, AEP, 1997.

Simon Attila 2010a. Az 1938-as nemzetiségi státutum és a magyar kisebbség. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 12. évf. 3. sz. 29–52. p.

Simon Attila 2010b. *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.

Stodola, Emil 1936. O jazykovom zákone a o menšinových otázkach. Praha, 1936.

Tóth, Andrej–Novotný, Lukáš–Stehlík, Michal 2012. *Národnostní menšiny v Československu 1918-1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha, Filozofická fakulta UK Praha, 2012.

Tauchen, Jaromír 2008. K některým otázkám právní úpravy jazykového práva v první ČSR z německého pohledu. In *Dny práva – 2008 – Days of Law*. Brno, Masarykova univerzita 2008, 521–532. p.

ATTILA SIMON

HUNGARIAN IN THE COURTROOM. THE USE OF THE HUNGARIAN LANGUAGE IN THE COURTS OF THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC

The weakest link of democracy in the First Czechoslovak Republic was the issue of guaranteeing the linguistic rights of ethnic minorities. This study explores the application of linguistic rights of the Hungarian minority in Slovakia in the courts of the First Czechoslovak Republic. The first part outlines the legal background governing the use of languages. The second part shows through specific cases taken from the contemporary press and archival materials how legal rights were implemented in practice, and what difficulties had to contend with all those who wished to use their native Hungarian language before the court.